

15 ÉVES A KALEIDOSCOPE

Bibliográfiai források

15 YEARS OF KALEIDOSCOPE

Bibliographic sources

Gazda István CSc

Magyar Tudománytörténeti Intézet (MATI)

tudomanytortenet@gmail.com

Prof. Dr. Forrai Judit DSc

Semmelweis Egyetem Megelőző Orvostan és Népegészségtani Intézet

forrajud@gmail.com

Initially submitted Sept.10, 2025; accepted for publication Sept.30.2025

Abstract

The aim of the bibliography section is to assist research on the history of science supported by bibliographic sources. While presenting specific materials (archives, libraries, museums, literature, and bibliographic sources) it strengthens the source orientation in medical history and cultural history research activities. We also present the beginnings of Hungarian scientific history from the 1800s. We summarize 19th-century Hungarian bibliographies and repertoires as sources of scientific research published in Hungary. These include textbooks and periodicals too. The catalogs of special libraries are discussed in a separate chapter.

Kulcsszavak: bibliográfia, eredeti források, tudományos kutatás, történeti visszatekintés

Keywords: bibliography, original sources, scientific research, historical review

Initially submitted Sept.1, 2025; accepted for publication Sept.30.2025

Rovat: Bibliográfiai források

Szerkesztő(k): [Gazda István CSc](#)

<http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=rovat&rovatid=48>

Bibliográfiai források és magyar tudománytörténeti feldolgozások a 19. század végéig

Bibliográfiai források

A tudománytörténeti kutatások sorában az orvostörténetiek a legrégebbiek hazánkban, hiszen már a 18. században megjelent egy kiváló négykötetes orvostörténeti bio-bibliográfia, ami nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő alkotásnak tekinthető, ez Wesszprémi István

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Gazda István CSc

orvosdoktor munkája.¹ (Lényegében Czittinger Dávid jól ismert 1711-es bibliográfiai összegzése volt az, amely alapul szolgált az effajta művekhez is.)

A reáltudományok többi területének történeti kutatása csak a 19. században kezdődött meg, s ehhez a példát a nagy nemzetközi tudománytörténeti monográfiák, bio-bibliográfiák, emlékbeszédek adták. Ebben az időszakban íródtak az első, tudománytörténeti értékű életrajzi lexikonok is, hozzánk közel áll Wurzbach ismert biobibliográfiai kézikönyve, amely mintául szolgált a Szinnyei-féle 'Magyar írók élete és munkái' összeállításához.

A 19. század elején Budai Ézsaiás debreceni professzornak a tudományok egyetemes történetéhez kötődő műve,² fél évszázadra rá pedig az első hazai tudománytörténeti vázlat.³ Ebben az időben a reáltudományok történetét még az irodalomtörténettel együtt tárgyalták, ahogyan az Ferenczy Jakab munkájából vagy Toldy Ferenc irodalomtörténeteiből is kitűnik, de hamarosan a tudománytörténet önálló szerepére hívta a figyelmet különböző írásaiban a Műegyetem rektora, az Akadémia későbbi főtitkára, id. Szily Kálmán. Ő irányította a hazai kutatók figyelmét Poggendorff 1863-as természettudományi-tudománytörténeti kézikönyvre,⁴ s ehhez kapcsolódtak később id. Szinnyei József kötetei. A tudománytörténeti kutatásokat segítő könyvészetek sorát Szinnyei 1876-os akadémiai kiadású folyóirat-repertóriuma nyitja meg,⁵ amelyet két évre rá követett a fiával együtt összeállított, s Szily közreműködésével napvilágot látott természettudományi könyvészet.⁶ Ez a két nagy kézikönyv elsőként tárta a szakemberek elé a magyar szerzők által a kezdetektől az 1870-es évek közepéig közreadott reáltudományi publikációkat. Mindkét kötet komoly értéket képvisel!

Ezzel párhuzamosan folytak a magyar nemzeti bibliográfia alapjául szolgáló munkálatok, Szabó Károly elindítja az 1711 előtt magyar szerzőktől Magyarországon és

¹ Weszprémi, Steph.: *Svecineta medicorum Hvgariae et Transilvaniae biographia. Excerpta ex adversariis avctoris.* Centuria I. Lipsiae, 1774. Ex officina Sommeria. 208 p.; Centuria altera. 2 partes. Viennae, 1778–81. Typis Io. Thomae nob. de Trattner. 4 lev., 221 p., 3 lev., 9 lev., 471 p., 3 lev., 1 t.; Centuria tertia. Decas I. et II. Tomus IV. Viennae, 1787. Typis Io. Thomae nob. de Trattner. 8 lev., 530 p., 4 lev., 1 t., 2 rézm.

² Budai Ézsaiás: Régi tudós világ historiája, melybenn a' könyvnyomtatás feltalálásáig élt mindenféle tudósoknak ... élete, munkái ... rendbeszedve, előadódnak ... : a' poética és rhetorica oskolák számára. Debreczen, 1802. Szigethy ny. XIV, 690 p.

³ Ferenczy Zsigmond Jakab: Magyar irodalom és tudományosság története. Pest, 1854. Szt.-István-Társ. Müller ny. X, 218 p. (Két évre rá Danielikkel együtt egy nívós életrajzi lexikont állított össze, ebben 300 életrajzot maga írt meg.)

⁴ Szily Kálmán: Adalékok a Magyarországi természetbúvárok életrajzához. Társ szerző: Gonda Béla. (Poggendorff művének magyar adatsorai). = Természettudományi Közöny 3 (1871) pp. 448–458, 491–499. Szily tudománytörténeti munkásságáról lásd bővebben: Id. Szily Kálmán emlékezete. Tudományos munkásságának kronológiája. Összeáll.: Gazda István. Bp., 2002. Akadémiai Kiadó. 207 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 33.); A. Szála Erzsébet: Id. Szily Kálmán, a tudománytörténész. Sajtó alá rend.: Gazda István. Bp., 2008. Szily Kálmán Alapítvány – MATI. 239 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 71.)

⁵ Szinnyei József, id.: Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertóriuma. Természettudomány és matematika. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából. Első kötet. Hazai szaklapok, folyóiratok, évkönyvek, naptárak és iskolai értesítvények repertóriuma. 1778–1874. Bp., 1876. Athenaeum. XIV p., 1680 has. (Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertóriuma. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Második osztály. Természettudomány és matematika. I.)

⁶ Magyarország természettudományi és matematikai könyvészte 1472–1875. (Száz arannyal jutalmazott pályamű.) Készítették: Szinnyei József és dr. Szinnyei József. Kiad.: Kir. Magyar Természettudományi Társulat. Bp., 1878. Athenaeum. VIII p., 1008 has. (Bibliotheca Hungarica. Historiae naturalis et matheseos); lásd még: Id. Szinnyei József (1830–1913) könyvtártudós akadémikus életműve. A kutatást vezette és a bevezető tanulmányt írta: A. Szála Erzsébet, az anyaggyűjtést végezte: Perjámosi Sándor, a bibliográfiai gyűjtést kiegészítette és a munkát sajtó alá rendezte: Gazda István, az előszót írta: Fehér Csaba. Sopron – Piliscsaba – Bp. – Révkomárom, 2006. [2007]. Nyugat-Magyarországi Egyetem – MATI – OSZK – Magyar Kultúra és Duna Mente Múzeuma. 216 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 56.)

külföldön írt művek, disszertációk teljes feltárására irányuló kutatásokat, amelyeket azután Hellebrant Árpád folytatott, s ennek első kötete 1879-ben került ki a sajtó alól,⁷ s ennek a nagy kutatásnak a céljait szolgálta a Magyar Könyvszemle c. periodika is.

A könyvkereskedő Petrik Géza az 1712 és 1860 közötti korszak teljes magyar vonatkozású könyvészetének feltárását vállalta magára, annak első kötete 1882-ben jelent meg, s aztán kiváló könyvesek folytatták (s folytatják napjainkban is 'Magyar Nemzeti Bibliográfia' címen). Aztán a sort folytatta a mindezekben, valamint Czittinger Dávid, Bod Péter, Horányi Elek, Ferenczy Zsigmond Jakab és Danielik József, továbbá Moenich Károly és Vutkovich Sándor életrajzi lexikonaiban található adatsorokat is magában foglaló hatalmas bio-bibliográfia, a 'Magyar írók élete és munkái'.⁸

Szily volt az első, aki az ezekben fellelhető reáltudományi értékekre, az alig ismert művekre ráirányította a figyelmet, hiszen ezek a régi kiadványok szolgáltak a magyar tudománytörténeti kutatások alapjául. Elsők között szorgalmazta a magyar szerzők által írt régi nyomtatványok feldolgozását.⁹ Nem kis részben tehát neki köszönhető, hogy hazánkban szervezettebb formában is elindultak a matematikátörténeti vizsgálódások – s ezek sorában a két Bolyai életművének feltárása –, azután a biológiatörténeti, kémia-történeti, csillagásztörténeti bűvárkodások.

Tudománytörténeti feldolgozások

Orvostörténet

Hazánkban a már említett Wespriemi István-féle 18. századi bio-bibliográfiát követően a 19. század elején Peterka József foglalkozott orvostörténeti kutatással, amit megjelent műve is igazol.¹⁰ A pesti orvosi karon 1835-ben hirdetett először orvostörténeti kurzust (Schoepf-

⁷ Szabó Károly – Hellebrant Árpád: Régi magyar könyvtár. Könyvészeti kézikönyv. 1. köt. Az 1531–1711-ig megjelent magyar nyomtatványok. 2. köt. Az 1473–1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok. 3/1–3/2. köt. A magyar szerzőktől külföldön 1480–1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok. Bp., 1879–89. Akadémia. + Sztripszky Hiador: Adalékok Szabó Károly Régi magyar könyvtár c. munkájának 1., 2. kötetéhez. Pótlások és igazítások. 1472–1711. Bp., 1912. Lantos. (A teljes mű megjelent CD-ROM formájában is.)

⁸ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 1–14. köt. Bp., 1891–1914. Hornyánszky. (Folytatta Gulyás Pál, újabban Viczián János.) Ehhez kapcsolódóan lásd két kutatási anyagunkat: Id. Szinnyei József emlékezete. Művelődéstörténeti és sajtótörténeti írásai. A bevezető tanulmányt írta: Kozocsa Sándor, sajtó alá rend.: Gazda István. Piliscsaba, 2002. MATI. 323 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 26/1.) Ez a mű Szinnyei írásainak javított és saját kutatási eredményeivel kiegészített változata. A másik kötet a Szinnyei életmű teljes bibliográfiáját tartalmazza: Id. Szinnyei József (1830–1913) könyvtártudós akadémikus életműve. A kutatást vez. és a bev. tanulmányt írta: A. Szála Erzsébet, anyaggyűjtés: Perjamosi Sándor, a bibliográfiai gyűjtést kieg. és a munkát sajtó alá rend.: Gazda István. Sopron – Piliscsaba – Bp. – Révkomárom, 2006. [2007]. Nyugat-Magyarországi Egyetem – MATI – OSZK – Magyar Kultúra és Duna Mente Múzeuma. 216 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 56.)

⁹ Lásd összegyűjtött írásaiban: Szily Kálmán: Adalékok a magyar nyelv és irodalom történetéhez. Bp., 1898. Hornyánszky. VI, 471 p.

¹⁰ Peterka József Sebestyén: Értekezés az orvosi tudomány kezdetéről, annak díszéről és a polgári társaságba való hasznos befolyásáról. Orvosoknak és nem orvosoknak a számára. Pest, 1824. 38 p.; az OSZK Kézirattárában is van egy komoly orvosi munkája: „Memoria virorum eruditorum de re medica optime meritorum e probatissimis auctoribus per Josephum Sebastianum Peterka medicinae doctorem Hungarum excitata et ordine alphabeti digesta. Vacii 1804.” címmel,

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Gazda István CSc

Merei Ágoston volt e szakterület első rendkívüli tanára, utóda Stockinger Tamás lett).¹¹ Hatásos munkásságukat igazolja, hogy többen a medicohistoria témakörében írtak doktori disszertációt.¹²

Ami az önálló orvostörténeti műveket illeti, ezek sorában kell említünk az orvostudomány ókori történetével és a régi zsidó orvosi ismeretekről szóló munkákat, Rózsay József, Purjesz Zsigmond, Tihanyi Mór és Ziffer Károly köteteit.¹³ A reformáció korának orvostudományáról Schuschny Henrik értekezett,¹⁴ érdekes módon a pesti Tudományegyetem orvosi kara és az akkor még ugyancsak Pesten elhelyezkedő Műegyetem közös olvasóköri kiadványaként látott napvilágot.

Az 1837-ben megalakult Királyi Orvosegyletről az első nagyobb történeti összefoglalókat Réczey Imre készítette,¹⁵ s azok többnyire az egyesület évkönyveiben jelentek meg. Az orvos Kátai Gábor 1863-ban tett kísérletet a pesti tudományegyetem történetének összegzésére, s ugyanő írta meg elsőként önálló kötetben az orvosokat is befogadó, s az orvos Bugát Pál javaslatára 1841-ben alapított K. M. Természettudományi Társulat történetét.¹⁶ A Társulat munkájában orvosok, biológusok, vegyészek, fizikusok és más szakmák képviselői vettek részt, s fennállásuk félévszázados évfordulójára ismét

terjedelme: 210 f. – Kortársairól lásd bővebben: A múlt magyar orvostörténetiséi. Bev.: Schultheisz Emil. Közrem.: Szállási Árpád, Kapronczay Károly. Sajtó alá rend.: Gazda István. Piliscsaba – Bp., 2002. MATI – SOMKL. 387 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 19.)

¹¹ Egyetlen orvostörténeti tárgyú önálló műve: Schoepf Auguszt [Schoepf-Merei Ágoston]: Orvosi rendszerek-, gyógymódok-, s némelly rokon tárgyakról. Pest, 1835. Eggenberger. XVIII, [6], 135 p.

¹² A disszertációkat legrészletesebben feldolgozó kézikönyv: Dörnyei Sándor: Régi magyar orvosdoktori értekezések – Nagyszombat, Buda, Pest, 1772–1849. Bp., 1998–2001. Borda Antikvárium. 308, 312 p.; Bécs: egyetem és Josephinum, 1729–1848. Bp., 2010. Borda Antikvárium. 322 p.; Uő.: Gyógyszeres értekezések. Gyógyszerészek nyomtatott vizsgálódásai, 1827–1844. Az előszót írta: Grabarits István. Bp., 2010. Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaság. 232 p. (Gyógyszerésztörténeti könyvek). Ugyancsak neki köszönhetjük az orvostörténeti szakma két könyvészeti alapművét: Dörnyei Sándor: A magyar orvostörténeti irodalom 1715–1944. Az előszót írta: Vizi E. Szilveszter. Bp.–Piliscsaba, 2002. MOT – MATI. 455 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 29.); Dörnyei Sándor: A magyar gyógyszerésztörténeti irodalom 1944-ig. Bp. – Piliscsaba, 2005. MGyT – MATI – SOMKL. 316 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 35.)

¹³ Rózsay József: A gyógyászat a hébereknél és a zsidó orvosok a középkorban. Pest, 1862. Wodianer. 21 p.; Uő.: Tanulmány a régi zsidók orvostanáról. Bp., 1875. Akadémia. 37 p. (Értekezések a természettudományok köréből. 5. köt. 8. sz.); Purjesz Zsigmond: Az Ebers-féle orvosi papyros. Tanulmány az orvostudomány történelme köréből. Az Ebers által közölt adatok fölhasználásával. Bp., 1876. Eggenberger. 63 p.; Tihanyi Mór: Az ókori görögök gyógyászati ismeretei. Az orvosi tudomány és orvosi rend fejlődése Hippokratés előtt. Bp., 1897. Dobrowsky-Franke. 32 p. (Klny. Klinikai Füzetek); Uő.: Hippokratés élete és működése. Bp., 1898. Dobrowsky-Franke. 39 p. (Klny. Klinikai Füzetek); Uő.: Klaudios Galenos, az ókori görög orvosi tudomány legkiválóbb képviselője. Bp., 1899. Lloyd-Társ. 24 p.; Uő.: Platon és Aristoteles hatása az orvosi tudomány fejlődésére. Bp., 1899. Brózs. 26 p. Ziffer Károly: Az izraeliták körülmetélése történeti és orvosi szempontból. Bp., 1880. Franklin. 88 p.

¹⁴ Schuschny Henrik: A reformáció és korának befolyása az orvostan fejlődésére. Bp., 1880. Goldstein ny. 42 p. (A Tudomány és Műegyetemi Olvasókör által rendezett vitatkozások jutalmazott jelentései 2.)

¹⁵ Réczey Imre: A budapesti kir. orvosegyesület története. A budapesti kir. orvosegyesület 1880-diki évkönyve. Bp., 1880. Függlék. 240 p.; Temesváry Rezső: A budapesti kir. orvosegyesület könyvtárának története és jelen állapota. In: Török Lajos – Temesváry Rezső (szerk.): A budapesti kir. orvosegyesület könyvtárának szakkatalógusa. Bp., 1898. pp. I–XXI.

¹⁶ Kátai Gábor: A királyi magyar egyetem története. In: A magyar ember könyvtára. Szerk.: Pákh Albert. 1. köt. Pest, 1863. pp. 232–282.; Uő.: A Királyi Magyar Természettudományi Társulat története alapíttatásától fogva máig. Pest, 1868. Bucsánszky. 248 p., 1 t.

megírták történetüket.¹⁷ Utóbbi társulattal egy időben alakult a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek szervezete is, róluk is készült két történeti összefoglaló.¹⁸

Külön kell szólnunk az orvosi helytörténetről, amelynek gazdag irodalmát részben az indokolja, hogy a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlései évente, két évente más-más vármegyében kerültek megrendezésre, s azokhoz sokszor orvosi helyrajzi munkák is kapcsolódtak.¹⁹ Az orvostörténet és a néprajz kapcsolatát tárta fel Temesváry dr. gyűjtése,²⁰ értékes kötet, a gyűjtést a 20. században szerencsére többen is folytatták.

Ami az orvostörténeti kutatások szempontjából is alapvető forráskiadványokat illeti, ezek sorában is kiemelkedő a Linzbauer-féle monográfia-sorozat,²¹ amely orvostudományunk egésze írott emlékeinek hatalmas tárháza, különös tekintettel a járványtörténetre, és az ahhoz kapcsolódó jogi szabályozásokra. Ehhez kapcsolódik az általa írt egészségügy-történeti áttekintés is.²² A betegápolási ügy fejlődéséről a neves szakember, Grósz Lipót értekezett.²³

Az orvostudomány egyetemes és átfogó hazai történetét többen is igyekeztek megírni – több-kevesebb sikerrel.²⁴ Több járványtörténeti munka is a 19. században látott napvilágot.²⁵

¹⁷ Emlékkönyv a Királyi Magyar Természettudományi Társulat félézados jubileumára. Bp. 1892, K. M. Természettudományi Társ. [10], 831 p., 7 t.

¹⁸ Chyzer Kornél: A magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek története 1840-től 1890-ig. Sátorajaujhely, 1890. MOTV. 176, CI p.; Schächter Miksa, Lakits Ferenc, Prochnow József, Kerekes Pál: A magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek története 1890–1910-ig. Bp., 1910. Franklin. VI, 167 p.

¹⁹ Schlesinger, Ign.: Medizinische Topographie der königl. Freistadt Pest und Ofen. Eine von der löbl. medicin. Facultät zu Pesth gekrönte Preisschrift. Pest, 1840. Kilián u. Comp. VIII, 173 p., 4 t.; Hankó, Joseph: Torda várossának helyirata, melyet a magyar orvosok és természet vizsgálók ötödik nagy gyűlésének emlékére írt. Kolozsvárt, 1844. A kir. lyceum bet. 48 p.; Höbling Miksa: Baranya vármegyének orvosi helyirata. Pécssett, 1845. Ny. a lyc. könyvnyomó-int. XVI, 151 p., 1 t.; Bartsch Ede: Sáros megye helyirata. Eperjesen, 1846. Ny. Raedlitz Mihály. VIII, 61 p.; Molnár István: Kis-Kun-Halas város helyrajza, természetrajzi és orvosi tekintetben. Kecskemét, 1878. 40 p.; Breuer Ármin (szerk.): Helyrajzi emlékmű a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1886. évi aug. 22–26. Buziás-Temesvárott megtartott 23. vándorgyűlésére. Temesvár, 1886. Magyar Ny. 527 p., 2 t.; Demkó Kálmán, Roth Samu, Sváby Frigyes (szerk.): Szepesi emlékkönyv a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1888. augusztus 23–28-án Tátrafüreden tartott XXIV. vándorgyűlésének alkalmából. Szepes-Váralja, 1888. Szita Ny. 481 p.; Vámosy István: Adatok a gyógyászat történetéhez Pozsonyban. Pozsony, 1901. Stampfel. XVI, 307 p.

²⁰ Temesváry Rezső: Előítételek, népszokások és babonás eljárások a szülészet körében Magyarországon. Bp., 1899. 120 p.; Uő.: Volksgebräuche und Aberglauben in der Geburtshilfe und der Pflege des Neugeborenen in Ungarn. Ethnographische Studien. Leipzig, 1900. VIII, 146, [2] p.

²¹ Linzbauer, Franciscus Xaver: Codex sanitario-medicinalis Hungariae. 3 tomi in 7 voll. Budae, 1852–61. Typ. caes.-reg. scientiarum universitatis. Tom. I. Cum effigie ac autographo seren. qum. c. r. haeredit. principis, archiducis Austriae Josephi regni Hungariae palatini. 1852–56. 19 lev., 898 p.; Tom. II. 1852. 7 lev., 822 p.; Tom. III. Sectio 1. 1853. 5 lev., 932 p.; Sectio 2. 1855. 2 lev., 953, 1 p., 2 t.; Sectio 3. 1860. 2 lev., 917, 1 p., 1 t.; Sectio 4. 1861. 2 lev., 994 p.; Sectio 5. 1861. 4 lev., 950, CLVI p.

²² [Linzbauer Ferenc Xavér]: A magyar korona országainak nemzetközi egészségügye. Az egyes igazgatási tárgyak fejlődésének történetével – hivatalos adatok alapján. – Das internationale Sanitätswesen der ungarischen Kronländer. Mit der Entwicklungs-Geschichte der einzelnen Verwaltungs-Gegenstände – auf Grund amtlicher Daten. Pesten, 1868. Kugler. 1–125 p. [magyar szöveg], 126–147 p. [német szöveg].

²³ Grósz Lipót: Emlékirat a hazai betegápolási ügy keletkezése, fejlődése, s jelenlegi állásáról; különös tekintettel a betegápolási költségekre. Buda, 1869. Egyetemi ny. 180 p., 8 t.

²⁴ Sugár Fábán: Az orvosok és az orvosi tudomány Magyarországon a legrégibb időktől fogva századunk elejéig. Pest, 1861, Werfer. 48 p.; Fekete Lajos: A gyógytan története rövid kivonatban. Pest, 1864, Demjén. VI, 247 p. – (*Wunderlich: Die Geschichte der Medizin (1858) alapján*); Schwarz, Ignaz: Zur Geschichte der Medizin in Ungarn. Bp., 1890, Franklin. 46 p.; Demkó Kálmán: A magyar orvosi rend története,

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Gazda István CSc

Külön is utalnunk kell a kórház történeti munkákra, amelyből aránylag sok jelent meg a 19. században.²⁶ A 19. század első nagy orvosi naplóját a miskolci Doleschall Gábor írta,²⁷ a másikat egyetemi évfolyamtársa, az esztergomi Feichtinger Sándor, utóbbi azonban csak megírása után jó száz évvel jelent meg.²⁸

Az erdélyi orvoslás történetének kutatói számára mindenképpen értékesek Maizner János publikációi, részben könyvészete, részben a kolozsvári orvosi kart megelőző időszak oktatási törekvéseire vonatkozó összefoglalója.²⁹ Az erdélyi szász orvostudomány és annak magyar kapcsolatait Gusbeth Ede több monográfiában is tárgyalta, ezek jól megírt, értékes forrásmunkák.³⁰

Majd minden tudományban, így az orvostudományban is komoly kihívást jelentett a millenniumi időszak, amikor az egyes szakmák múltjával is szívesen foglalkozó szakemberek igyekeztek feltárni saját szakmájuk honi adatsorait, s azokat részben a millenáris kiállításon, részben monográfiákban mutatták be. A ma orvostörténészei büszkének lehetnek a

tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődésére Magyarországon a XVIII. század végéig. Lőcse, 1894. Dobrowsky és Franke. VIII, 555 p.

²⁵ Fekete Lajos: A magyarországi ragályos és járványos kórok rövid történelme. Debrecen, 1874. Szerzői kiad. 103 p. Fekete kéziratának egyik változata csak 2012-ben jelent meg komoly jegyzetapparátussal: Magyar orvosi történet. Fekete Lajos doktor 1872-es kéziratának szerkesztett, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátott változata. Összeáll.: Kapronczay Katalin. Sajtó alá rend.: Gazda István. Bp., 2011. MATI – SOMKL. 330 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 91.). Egy másik járványtörténeti munka: Lauschmann Gyula: Adatok a magyarországi járványok történetéhez, tekintettel Székesfehérvár városára. Székesfehérvár, 1898. Csitáry ny. 67 p. Ezt a témakört újabban Vekerdi László dolgozta fel: Vekerdi László: Magyarországi és erdélyi pestisjárványok a XVIII. században. Járványtörténeti bibliográfiai függelékkel. Sajtó alá rend.: Gazda István. Lektorálta: Schultheisz Emil. Bp., 2009. Magyar Orvostörténelmi Társaság – MATI. 94 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 81.)

²⁶ Néhány fontosabb 19. századi munka: A Bethesda budapesti betegápoló és diakonissa képzőintézet története. Bp., 1885. Hornyánszky ny. 58 p.; A Margitsziget. Gyógyfürdő és üdülőhely. Fürdő-gyógyászati, helyrajzi és történelmi szempontból. Bp., 1885. Hornyánszky. 63 p., 1 t.; Blum Béla: A magyarországi „Szent Erzsébetről” címzett Duna-jobbparti (budai) apácák női-kórháza. 200 éves fennállásának emlékeztetése... A kórházra vonatkozó adatokat összeáll.: Paldt Lajos. Bp., 1885. Bagó ny. 67 p.; Némethy Lajos: A Budapest-vizivárosi Erzsébetiek. Megtelepedésük századik évfordulója alkalmából. Bp., 1885. Rudnyánszky ny. 40 p., 9 t.; Pólya Jakab: Ferencz József kereskedelmi kórház budapesti kereskedelmi betegápoló egyesület (elismert betegsegélyzőpénztár) ötvenéves története 1846–1896. Bp., 1896. Franklin ny. 127 p., 9 t.; Sass István: A Rudas-gyógyfürdő Budapesten természettudományi és orvosi szempontból. Bp., 1896. Pesti Ny. 73 p.; Szt-margitszigeti gyógyfürdő emlék. Bp., 1896. Corvina Ny. 73, 45 p.; Purjesz Ignác: Adatok a Szent-Rókus közkórház alapításához. Bp., 1896. Dobrowsky-Franke. 40 p.; Rózsa Félix: A pesti izraelita Hitközség kórházainak története. In: A pesti izraelita hitközség kórházának orvosi és gazdasági jelentése az 1896-ik millenáris esztendőről. Bp., 1897. pp. 5–26.; Rózsay József: Budapest főváros Erzsébet szegényápolójának történeti vázlata. Bp., 1897. Franklin ny. 15 p., 5 t.; Kuthy Dezső: Erzsébet királyné szanatórium. Bp., 1899. Pesti Lloyd Ny. 17 p.

²⁷ Doleschall Gábor: Életem, eszményeim s negyvenkét éves orvosi gyakorlatom. Miskolc, 1882.

²⁸ Feichtinger Sándor doktor önéletírása. Sajtó alá rendezte: Gazda István, magyarázatokkal ellátta: Szállási Árpád. Piliscsaba, 2005. MATI. 177 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 47.)

²⁹ Maizner János: A magyar orvosi irodalom. 16-század közepétől 1770-ig. Kolozsvár, 1885. Magyar Polgár ny. 32 p.; Maizner János: A kolozsvári orvos-sebész tanintézet történeti vázlata 1775–1872. Kolozsvár, 1890. Ajtai. 8, 80 p.

³⁰ Gusbeth, Eduard: Geschichte der Sanitäts-Verhältnisse in Kronstadt. Kronstadt, 1884. Verfasser. VIII, 335 p.; Gusbeth Ede: Brassó egészségügyi viszonyai a XIX. században. Adatok Brassó szabad királyi város monographiájához. Brassó, 1892. 41 p.; Gusbeth, Eduard: Die vorherrschenden Infektionskrankheiten in Kronstadt im 19. Jahrhundert. Kronstadt, 1892. Alexi. 46 p.

Högyes Endre szerkesztésében készült hatalmas orvoskar-történeti monográfiára.³¹ (A Kar történetének új történeti feldolgozása 2021-ben jelenik meg.) Ennek a nagy pozitivistá összegzési folyamatnak a részeként készült el Győry Tibor orvosi bibliográfiája is,³² s lényegében ezek adtak alapot a 20. századi, már az egyes szakmákra is kiterjedő orvostörténeti vizsgálódásoknak,³³ köztük a Semmelweis-életmű hiteles feltárásához is. (Az új, részletes, s számos értékes kutatási eredményt hozó Semmelweis monográfiák a 2018-as évforduló tiszteletére jelentek meg.)

Ezzel egyidőben indultak Magyary-Kossa Gyula orvostörténeti bűváradásai is, aki kezdetben az állatorvostudomány könyvészeti és történeti feltárását végezte el,³⁴ majd évtizedekkel később a humán orvoslás történetének nagy tárházát köszönheti neki a tudománytörténeti szakma, utóbbi már a 20. századi tudománytörténet-írás része.

A kiemelkedő orvos-személyiségek közül néhányról önálló kötet jelent meg a 19. században, ők többnyire az MTA belső vagy külső tagjai voltak, s rájuk emlékeztek egy-egy, mára már komoly tudománytörténeti értékkel bíró kiadvánnyal. Kötetet írtak az alábbi hazai orvosokról: Antal Géza, Balogh Kálmán, Jendrassik Jenő, Lenhossék József, Markusovszky Lajos, Rózsay József, Semmelweis Ignác, Török József (közülük egyedül Semmelweis nem volt tagja az Akadémiának).³⁵ Az állatorvosok közül Zlamál Vilmosról jelent meg önálló kötet. Az MTA által tiszteleti taggá választott külföldi orvosok közül többek munkásságára ugyancsak egy-egy önálló kötetrel emlékeztek.³⁶

Biológiatörténet

Mind az állattan, mind a botanika történetét már aránylag korán kutatták a magyar szakemberek. Hanák János jóvoltából 1849-ben jelent meg egy fontos forráskiadvány, amely

³¹ Högyes Endre: Emlékkönyv a budapesti királyi magyar Tudomány-Egyetem orvosi karának multjáról és jelenéről. Magyarország ezredéves fennállásának ünneplése alkalmával. Bp., 1896. Eggenberger. XXXVI, 1003 p.

³² Győry Tibor: Magyarország orvosi bibliographiája 1472–1899. A Magyarországon és hazánkra vonatkozólag a külföldön megjelent orvosi könyveknek kimutatása. Bp., 1900. MOKT. IX p., 1 lev., 253 p.

³³ Historiográfiai munkánk mindezek keresztmetszetét adja: A mult magyar orvostörténetészei. A bevezető tanulmányt írta: Schultheisz Emil. Az összeállításban közreműködött: Szállási Árpád és Kapronczay Károly. Sajtó alá rend.: Gazda István. Piliscsaba – Bp., 2002. MATI – SOMKL. 387 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 19.) Schultheisz Emil egyéb orvostörténeti kutatásait lásd: <http://real.mtak.hu/80310/>; Szállási Árpád kutatásait lásd: <http://real.mtak.hu/79581/>

³⁴ [Magyary-]Kossa Gyula: Magyar állatorvosi könyvészet 1472–1904. Bp., 1904. Kilián. XII, 346 p. (Állatorvosi kézikönyvtár 8.) Utóbbi témakörnek modern és nagy könyvészeti apparátussal elkészült változata: Karasszon Dénes: A magyar állatorvoslás kultúrtörténete. I. köt. Történeti áttekintés. + II. köt. Az állatorvostörténet-írás szakirodalmja 1944-ig. Sajtó alá rend.: Gazda István. Piliscsaba, 2005–2006. MATI. 456 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 39/1–2.)

³⁵ Zlamál Vilmos. Írta: Galgóczy Károly. Bp., 1888. (Emlébeszédek. V/3); Rózsay József. Írta: Batizfalvy Sámuel. Bp., 1889. (V/10); Balogh Kálmán. Írta: Högyes Endre. Bp., 1890. (VI/9); Jendrassik Jenő. Írta: Klug Nándor. Bp., 1892. (VII/4); Lenhossék József. Írta: Mihalkovics Géza. Bp., 1893. (VII/8); Markusovszky Lajos. Írta: Högyes Endre. Bp., 1896. (VIII/11); Antal Géza és Török József. Írta: Högyes Endre. Bp., 1899. (IX/12). Semmelweisről: Bruck Jakab; Semmelweis Ignác Fülöp. Tanulmány. Bp., 1885. MOKT. 92 p., 1 t.

³⁶ P. Broca (Emlébeszédek. I/5), J. B. Davis (III/7), F. G. J. Henle (IV/5), C. W. F. Ludwig (IX/4), E. Du Bois-Reymond (IX/8), Th. S. Wells (X/1) és a világhírűvé lett L. Pasteur (X/8) érdemelt ki egy-egy önálló kötetet az akadémiai emlébeszédek sorozatban.

az állattan múltbeli kutatóit és publikációit mutatta be, de az sajnos már csak postumus kiadványként jelenhetett meg.³⁷ Természetesen a zoológia neves kutatói, mint Horváth Géza, vagy az oly csodálatos életművet felvonultató Herman Ottó is foglalkozott saját szakmája történetével,³⁸ alapot adva ezzel a későbbi tudománytörténeti kutatásokhoz. Különösen értékesek a Petényi János Salamon munkásságára vonatkozó zoológiatörténeti kutatásai.³⁹ Chernel István nevéhez fűződik a háromkötetes nagy madártani monográfia kiadása, de ő ennek a szakmának a történetével is foglalkozott.⁴⁰ Itt kell megemlítenünk a könyvkiadóként is jól ismert Abafi-Aigner Lajos nevét, akinek legfőbb „hobbija” a lepkészet volt, s ehhez kötődik egyik történeti munkája is.⁴¹ A zoológia első jelentős bibliográfusa Daday Jenő volt,⁴² kutatásait Szilády Zoltán folytatta, aki egy kisebb monográfiát is szentelt az általa feldolgozott forrásokból levonható következtetések bemutatására.⁴³

A hazai zoológusok közül Margó Tivadarról és Xantus Jánosról adott ki önálló visszaemlékezést az Akadémia, mindkét mű értékes tudománytörténeti forrás.⁴⁴

Kanitz Ágoston 1863-ban, majd két évre rá munkája folytatásaként a múlt magyar *botanikusainak* életművét összegezte egy-egy komoly monográfiában.⁴⁵ Az általa lefektetett alapokhoz kapcsolódott számos részkutatás, a már említett id. Szily Kálmán botanikatörténeti vizsgálódásain túlmenően Sadler József (ő a Magyar Természettudományi Társulat 1845-ben

³⁷ Az állattan története és irodalma Magyarországon. Irta Hanák János. Kiadta Pólya József. Pest, 1849. Lukács és Tsa. XVII, 215, [1] p.

³⁸ Lásd pl. a Hell Miksához és Sajnovics Jánoshoz is kötődő kutatását: Herman Ottó: Az északi madárhegyek tájáról. Bp., 1893. KMTT. 572 p.; A madarak és fák napja Magyarországon. Történeti vázlat. Bp., 1906. Hornyánszky. 38 p.; Kukuljevic József: Magyarország madárvédelmének története, fejlődése és jelenlegi állapota. Az előszót írta: Herman Ottó. Bp., 1906. Országos Állatvédő Egyesület. pp. V–IX.

³⁹ Herman, Ottó: J. S. Petényi der Bergründer der wissenschaftlichen Ornithologie in Ungarn, 1799–1855. Ein Lebensbild. Bp., 1891. KMTT. 137 p.; Herman Ottó: Petényi János Salamon, a magyar tudományos madártan megalapítója. 1799–1855. Életkép. Bp., 1891. KMTT. 128 p.; Lásd még: Petényi Salamon János (1799–1855) emlékezete. Összeáll. és bev.: Mészáros Ferenc. Sajtó alá rend.: Gazda István. Bp. – Piliscsaba, 2000. MATI – Magyar Természettudományi Múzeum. 179 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 22.)

⁴⁰ Chernel István: A honi madártan története. I. A madártan fejlődése a XVIII. század végéig. = Természettudományi Közöny, 1887. pp. 374–377.; A honi madártan története. II. E század elejétől a Kir. M. Természettudományi Társulat megalapításáig. = Uo. pp. 456–460.; A honi madártan története. III. A madártan kifejlődése a Természettudományi Társulat alapításától napjainkig. = Uo., 1888. pp. 55–56.

⁴¹ Aigner Lajos: A lepkészet története Magyarországon. Bp., 1898. K. M. Természettudományi Társulat. VI, 202 p.

⁴² Daday Jenő: A magyar állattani irodalom ismertetése 1870-től 1880-ig bezárólag. Eredeti források alapján. Bp., 1882. Kir. M. Természettudományi Társulat. VII, 185 p. + Daday Jenő: A magyar állattani irodalom ismertetése 1881-től 1890-ig bezárólag, tekintettel a külföldi állattani irodalom magyar vonatkozású termékeire is. Bp., 1891. Kir. M. Természettudományi Társulat. VII, 308 p. + Szilády Zoltán: A magyar állattani irodalom ismertetése 1891–1900 végéig. Bp., 1903. Kir. M. Természettudományi Társulat. VIII, 506 p. (Folytatása évente az Állattani Közleményekben)

⁴³ Szilády Zoltán: A magyar állattani irodalom repertoriuma. I. A legrégibb időktől 1870-ig. Bp., 1922. K. M. Természettudományi Társulat. 23 p. (Az Állattani Közlemények 21. kötetének melléklete.); Szilády Zoltán: Die Geschichte der Zoologie in Ungarn. Hrsg. v. der Stephan Tisza Wissenschaftlichen Gesellschaft. Debrecen, 1927. Kertész ny. 115 p.

⁴⁴ Margó Tivadar. Írta: Entz Géza. Bp., 1898. (Emlékbeszédek. IX/6); Xantus János. Írta: Mocsáry Sándor. Bp., 1898. (IX/9)

⁴⁵ Kanitz, August: Geschichte der Botanik in Ungarn (Skizzen). Hannover–Pesth, 1863. Wilh. Riemschneider – Rath Mor. III, 199 p.; Kanitz, August: Versuch einer Geschichte der ungarischen Botanik. Beigedrukt sind einige, theils wenig gekannte, Theils ungedruckte botanische Aufsätze ungarischer Botaniker. Aus dem XXXIII. Bd. der Linnaea besonders abgedruckt. Halle, 1865. Gebauer Schwetschké'sche Buchdr. IV, 264 p.

megjelent első évkönyvében írt egy tanulmányt 'A növénytan története a XVI. században' címmel), és Alföldi Flatt Károly publikációira kell mindenképpen utalnunk (utóbbi sok más mellett a „Természettudományi Közlöny” 1891-es évfolyamában 'Régi magyar növénynevek' címmel közölt tanulmányt). Aztán végül is eljutunk Gombocz Endréhez, a botanikatörténeti szakma nagy kutatójához, akinek 20. századi munkássága maradandó értékéhez nem fér kétség.⁴⁶

A hazai botanikusok közül Hazslinszky Frigyesről adott ki önálló kötetet az Akadémia.⁴⁷ Az MTA külföldi botanikus tiszteleti tagjai közül néhányukról szintén önálló kötetrel emlékeztek: E. Fenzl (Emlékbeszédek. II/8), H. W. Reichardt (V/6), E. Boissier (V/7), O. Heer (VI/8), J. Pancic (VIII/3).

És ne feledkezzünk el Richard Owenről sem, akit Akadémiánk 1867-ben választott tagjai sorába, s Charles Robert Darwinról sem, akit 1872-ben választott az MTA tiszteleti tagjává. A Darwinnak címzett angol nyelvű értesítést az akkori főtitkár, Arany János fogalmazta meg és küldte el a neves természettudósnak.⁴⁸

Fizikatörténet

Megint csak id. Szily Kálmánnak köszönhető, hogy szorgalmazta a fizikatörténeti kutatásokat is, hirdetett egyetemes fizikatörténet megírására pályázatot, s ennek eredményeként jelent meg Czögler Alajos⁴⁹ és Heller Ágoston monográfiája. Az előbbi a fizika egyetemes történetének kiemelkedő személyiségeit mutatta be, s ennek mintegy előzménye volt a négy természettudóst három kötetben bemutató Franklin-vállalkozás.⁵⁰ A másik, a fizika egyetemes történetét korszakokra bontva bemutató kötet szerzője, Heller Ágoston,⁵¹ Szily tanársegéde volt a Műegyetemen, majd segítőtársa a K. M. Természettudományi Társulatban, egyben a Társulat lapjának, a „Természettudományi Közlöny”-nek egyik neves szerkesztője, továbbá az 1872-ben megindult társulati könyvkiadói vállalkozás kötetei egy részének fordítója, szerkesztője. Heller Ágoston volt a magyarországi fizikatörténeti kutatások igazi elindítója, egy tudománytörténeti vénával megáldott fizikatanár, akinek az 1882-ben Stuttgartban megjelent fizikatörténetét⁵² hosszú időn át a szakma egyik alpműveként tartották számon, egy szintre helyezve Rosenberger ismert monográfiájával. (És mellelleg ő volt a későbbi híres műegyetemi professzor, a közgazdász Heller Farkas édesapja.)

⁴⁶ Gombocz Endre: A magyar növénytan irodalom bibliográfiája 1578–1900-ig. Bp., 1939. Kiad. az Orsz. Természettudományi Múzeum Növénytára 360 p.; Gombocz Endre: A magyar növénytan irodalom bibliográfiája 1901–1925. Bp., 1936. Egyet. ny. XIII, 440 p.; Gombocz Endre: A magyar botanika története. A magyar flóra kutatói. Kiad. a Magyar Tudományos Akadémia. Bp., 1936. Attila ny. 636 p.

⁴⁷ Hazslinszky Frigyes. Írta: Mágócsy-Dietz Sándor. Bp., 1899. (Emlékbeszédek. IX/10)

⁴⁸ Az Owenről szóló megemlékezés az Emlékbeszédek VIII/6. kötete, a Darwinról szóló pedig a sorozat II/4. kötete.

⁴⁹ Czögler Alajos: A fizika története életrajzokban. 1–2 köt. Bp., 1882. K. M. Természettudományi Társulat. XVI, 590 p.; IX, 592 p.

⁵⁰ Arago emlékbeszédei: Carnot, Monge, Volta, Ampère. Ford.: Császár Károly, Kont Gyula. Bp., 1879. Franklin. VIII, 119, 152, 155 p.

⁵¹ A physika története a XIX. században. A magyar tudományos Akadémia megbízásából írta Heller Ágost. 1–2. köt. Bp., 1891–1902. K. M. Természettudományi Társulat. XI, 574.; VIII, 488 p.

⁵² Heller, August: Geschichte der Physik von Aristoteles bis auf die neueste Zeit. Bd. 1–2. Stuttgart, 1882. Ferdinand Enke. XII, 411 p.; XV, 754 p.

Az MTA tiszteleti tagja volt Michael Faraday – akiről már 1834-ben jelent meg kötet magyarul a filozófus Schelling előadása nyomán, Vay Károly sárospataki kollégiumi hallgató jóvoltából⁵³ –, s akinek a munkásságáról önálló kötetet adott ki Akadémiánk, sőt népszerű előadásait többször is megjelentették.⁵⁴

Hazánkban a század első felének legismertebb fizikatanára talán Tarczy Lajos volt (ő Petőfinek is tanára is volt Pápán), róla jelent meg önálló akadémiai emlékbeszéd is.⁵⁵ A század második felének legismertebb fizikusa Jedlik Ányos volt, aki végigélte a 19. századot, s akiről nem kisebb tudós, mint Eötvös Loránd írt emlékbeszédet, s ez az írás egy valódi tudománytörténeti tanulmánynak tekinthető, ami máig is komoly értéket képvisel e szakma irodalmában.⁵⁶

Matematikatörténet

A Szily által kiemelten kutatott egyik szakterület a matematikatörténet volt, őt egyrészt a régi magyar aritmetikák,⁵⁷ másrészt a Hellebrant Árpád által a hamburgi könyvtárban akkoriban fellelt Georgius de Hungaria aritmetikája foglalkoztatta,⁵⁸ utóbbinak a szövegét közre is adta Heller Ágostonnal együtt.⁵⁹ Elsők között foglalkozott Apáczai művének matematikai és fizikai vonatkozásaival,⁶⁰ egy kicsit félre is értette őt, ennek viszont nagyon örültek a későbbi kutatók, hiszen volt kit cáfolni, helyesbíteni.⁶¹ Szily kutatta talán legkorábban a filozófusként is elismert Sipos Pál matematikai munkásságát,⁶² s ezeket a vizsgálódásokat azután fél évszázadra rá a 20. század egyik kiemelkedő tudású hazai matematikatörténésze, Jelítai József folytatta.

Szily másik kutatási területe a Bolyaiak életművének kezdeti feltárása volt, s része volt abban, hogy elinduljanak a Bolyai-kutatások,⁶³ amelyek igencsak kiemelkedő fejezetet

⁵³ Schelling Fer. Wilh. József: A Faraday legújabb felfedezéséről. Magyarázta: Gr. V. K. [Vay Károly]. A collegium új könyvtára kifestésére. S. Patak, 1834.

⁵⁴ Akin Károly: Faraday Mihály. Pest, 1868. Akadémia. 16 p.; Népszerű természettudományi előadások Faraday, Helmholtz, Pettenkofer munkáiból. Ford. Déri Miksa, Hoitsy Pál etc. Bp., 1892. KMTT. XXXI, 307 p.

⁵⁵ Tarczy Lajos. Írta: Török József. Bp., 1885. (Emlékbeszédek. III/1)

⁵⁶ Eötvös Loránd: Jedlik Ányos emlékezete. 1800-1895. Bp., 1897. Hornyánszky. 20 p.

⁵⁷ Szily Kálmán: A XVI. századi magyar aritmetikák. = Műegyetemi Lapok, 1876. pp. 252–253.; Szily Kálmán: A legrégebb magyar aritmetika. = Műegyetemi Lapok, 1876. pp. 277–280.

⁵⁸ Szily Kálmán: Magyarországi György mester aritmetikája 1499-ből. = Akadémiai Értesítő, 1893. pp. 621–625.; Georgius de Hungaria aritmetikája 1499-ből. Szily Kálmán és Heller Ágost r. tagok rávonatköző jelentéseivel. Bp., 1894. XI, 24. p. Akadémia.

⁵⁹ Az első, már Magyarországon közreadott matematikai munka az 1577-es debreceni aritmetika volt, amelynek tudománytörténeti feldolgozását elsőként az ugyancsak elismert tudománytörténész, Hárs János készítette el.

⁶⁰ Szily Kálmán: Apáczai Encyclopaediája matematikai és fizikai szempontból. = Természettudományi Közlöny 21 (1889) pp. 465–470.

⁶¹ Lásd az új Apáczai bibliográfiát: Bán Imre: Apáczai Csere János. 2. bőv. kiad. Függelék: Apáczai Csere János bibliográfia. Összeállította: V. Molnár László. Sajtó alá rendezte: Gazda István. Bp., 2003. Akadémiai Kiadó. 713 p. [Az Apáczai bibliográfia: pp. 611–700.]

⁶² Szily Kálmán: Bemutatja egy múlt századi köregyenesítőt (Sipos Pál). = Műegyetemi Lapok, 1877. pp. 50–51.

⁶³ Szily Kálmán kutatásai a két Bolyai munkásságáról: Szily Kálmán: Véleménye a Gauss és Bolyai közt folyt levelezés kiadásának szükségességéről. = Műegyetemi Lapok, 1878. pp. 249–252. (Ennek eredménye: Bolyai Farkas és Gauss Frigyes Károly levelezése. Szerk., jegyz. és életrajzzal ell.: Schmidt Ferencz és Stäckel Pál. Bp., 1899. Akadémia. 207 p.); Szily Kálmán: Adatok Bolyai Farkas életrajzához. (Bolyai Gergely úr

képeznek matematikai kutatásaink sorában.⁶⁴

A 19. században elindult hazai matematikatörténeti kutatások között kell még megemlítenünk az ókori, s ezen belül a görög matematika története neves búvárlójának, Euklides első hat könyve modern magyar fordítása elkészítőjének, Baumgartner Alajosnak a nevét. (Ne feledjük, hogy 1865-ben Brassai Sámuel jóvoltából megjelent Euklides művének teljes magyar fordítása, egy meglehetősen régies nyelvezettel, Baumgartner szövege jóval modernebb.) Ő az akkoriban elsősorban a német tudománytörténészek és klasszika-filológusok által feltárt és közzétett ókori matematikai kéziratok és biográfiai adatsorok alapján készített egy hatalmas tanulmányorozatot a régi-régi idők matematikusairól, a nekik tulajdonított kéziratokról, töredékekről, tételekről. Ezen túlmenően ő is felfigyelt a Szily és Heller által kutatott György Mester-féle matematikára, amely első matematikakönyvünknek tekinthető, s erről is készített egy értékes dolgozatot ugyanabban a periodikában, amelyben többi cikke is megjelent, mégpedig az Arany Dániel által megindított, s később oly híressé vált „Középiskolai Matematikai Lapok”-ban.⁶⁵ Baumgartner Alajos ezen túlmenően a tudománytörténészek által sokszor idézett Stampfel-féle Zsebkönyvtár sorozatban közreadott egy jól átgondolt fizikatörténeti összefoglalót is.

Sztoczek József jóvoltából megjelent egy történeti összefoglaló is a 19. századi akadémiai matematikai kutatások történetéről a 'Vázlatok az MTA félvszázados történetéből' c. 1891-es kiadványban. Értékes matematikatörténeti cikksorozat jelent meg Kürschák Józseftől is a körmérés történetéről, mégpedig a '90-es években a „Mathematikai és Fizikai Lapok”-ban.

A matematika egyetemes történetéről is jelent meg egy 19. századi magyar nyelvű kiadvány,⁶⁶ a nagyobb monográfiák azonban már a 20. század produktumai voltak.

Önálló kötet formájában adatott ki akadémiai emlékbeszéd a hazai szaktudósok közül a mérnök és matematikus Petzval Ottóról,⁶⁷ a külföldi matematikusok közül pedig – akiket

följegyzéseiből, előterjesztve a MTA 1884. október 20-iki ülésén). = Természettudományi Közlöny, 1884. pp. 433–445.; Szily Kálmán: Adatok Bolyai Farkas életrajzához. Bp., 1884. 36 p. (Értekezések a matematikai tudományok köréből XI. köt. 9. sz.) (Bolyai Farkas Tentamen c. kétkötetes munkáját a századfordulón diszkiadásban adta ki az Akadémia); Szily Kálmán: Bolyai Jánosnak egy az Appendix tárgyára vonatkozó levele 1823-ból. = Matematikai és természettudományi értesítő, 1887. pp. 187–189.; Szily Kálmán: Bolyai Jánosnak egy az Appendixre vonatkozó leveléről. = Természettudományi Közlöny 19 (1887) pp. 226–227.; Szily Kálmán: Bolyai Farkas törekvései az erdési pályára. = Akadémiai Értesítő, 1914. pp. 495–503.

⁶⁴ Lásd erről részletesebben: Egy halhatatlan erdélyi tudós, Bolyai Farkas. Összeállította: Gazda István. Bp., 2002. Akadémiai Kiadó. 766 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 25.); Ács Tibor: Bolyai János új arca – a hadi mérnök. Bp., 2004. Akadémiai Kiadó. 631 p., [4] t. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 30.)

⁶⁵ Baumgartner Alajos: Vázlatok a matematika történetéből. = Középiskolai Matematikai Lapok, 1896-tól. A sorozatban megjelent publikációk: Az egyiptomiak; A babyloniak. A görögök (Thales; Pythagoras 1–4.; Hippias; Hippokrates; Platon 1–2.; Archytas; Eudoxus; Menaechmos; Dinostratos; Euklides 1–8.; Archimedes 1–4.; Eratosthenes; Apollonius 1–3.; Nikomedes; Diokles; Zenodorus, Hypsikles; Hipparchos; Heron 1–2.; Geminus, Serenus; Menelaos; Ptolemaios 1–5.; Nikomachos; Szmirnai Theon, Sextus Julius Africanus, Pappus; Pappus 1–2.; Jamblichus; Diophantus 1–3.).

További tanulmányai: A számírás története; Az arithmetikai epigrammák 1–3.; A parabola módszeres tárgyalása 1–7.; A matematikai inga lengési idejének egy új képlete az amplitudo tekintetbe vételével; Magister Georgius De Hungaria Arithmetikája 1–6.

⁶⁶ Suter, Henrik: A matematikai tudományok története. 1. rész. A legrégibb időkől a XVI. század végéig. Ford.: Léderer Sándor. Bp., 1874. Grill. VIII, 165 p. 2 t. (A 2. rész már nem jelent meg magyar fordításban.)

⁶⁷ Petzval Ottó. Írta: Kondor Gusztáv. Bp., 1889. (Emlékbeszédek. VI/1)

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Gazda István CSc

korábban tiszteleti tagjává választott az MTA – kettőről tisztelegtek egy-egy önálló kötettel.⁶⁸

Kémia-történet

Kémia-történeti kutatásaink korai produktumai is a 19. századra tehetők,⁶⁹ igaz, ezek még elsősorban forráskiadványok voltak, amelyek tisztas alapot adtak a következő század első felében az elsősorban Szathmáry László nevéhez fűződő magyar kémia-történeti kutatásokhoz.

Kezdetben szólnunk kell Irinyi Jánosról, aki 1842-ben írta 'A vegytan mint vezércsillag a történettudományban' című cikkét, s akár ez a publikáció is tekinthető az egyik legkorábbi magyar nyelvű kémia-történeti írásnak. 1846-ban Morócz István írt egy 42 oldalas kötetet 'Az alkalmazott vegytan történet vázlata' címmel. 1868-ban Finály Henrik az Erdélyi Múzeum-Egylet Évkönyveiben mutatta be Debreczeni László aranyfinomító-könyvét.⁷⁰

1883-ban Say Móric önálló kötetet adott közre 'A gyufa története' címmel, amely a „Népszerű természettudományi előadások gyűjteménye” részként jelent meg a K. M. Természettudományi Társulat gondozásában. 1884-ben Ballagi Aladár Kecskeméti W. Péter ötvöskönyvét dolgozta fel és adta közre.⁷¹

1892-ben Fabinyi Rudolf, kolozsvári kémia-professzor írt tanulmányt 'Múlt és jelen a chemiában' sorozatcímmel az „Orvos-Természettudományi Értesítő”-ben. Később többen is hivatkoztak erre az írásra, amely összegezte a kémia múltjának néhány jelentős eredményét. Néhány évvel később kezdte publikálni tudománytörténeti kutatási eredményeit Orient Gyula, a későbbi professzor, akinek 1902-es korai dolgozata 'Adatok az alchymia történetéhez Magyarországon' címmel látott napvilágot ugyanebben a periodikában.

1896-ban Herzfelder Armand Dezső egy érdekes, s a kémia-történészek előtt korábban nem ismert témáról írt, bemutatván 'Cementes János, XVI. századi magyar chemikus'-t. 1897-ben pedig feldolgozta azt a 16. századi kémiai kéziratot, amelyet a kémia-történészek Kolozsvári codex néven szoktak idézni.⁷² Magán az 1896-os millenniumi kiállításon természetesen a kémia múltja és jelene is helyet kapott, ezt mutatja be – sok más mellett – Pekár Dezső 'A tudományos chemia az ezredéves kiállításon' című írása, amely a „Magyar Chemiai Folyóirat”-ban jelent meg még 1896-ban.

⁶⁸ Jean V. Poncelet (1878) és Leopold Kronecker (1898) életművéről jelent meg egy-egy kötet.

⁶⁹ A korai magyar nyelvű kémiai irodalom nagy bibliográfiai összeállítása Paczolay Gyula munkájában jelent meg: A magyar kémiai szaknyelv történetéből. A vegyészeti kifejezések történeti szótárával. Összeáll. és bev.: Paczolay Gyula. A könyvészeti fejezetet összeáll. és a művet sajtó alá rend.: Gazda István. A bibliográfia összeállításában közrem.: Perjámosi Sándor. A történeti szótár Batta István (1882–1926) 1921-ben íródott kéziratának felhasználásával készült. Piliscsaba, 2006. MATI. 292 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 50.)

A gyógyvizekre vonatkozó irodalmat a szerző másik munkája tartalmazza: Magyarország és Erdély gyógyvizek történelméről. Az első magyar nyelvű kémiai monográfia és előtörténete. Tudománytörténeti áttekintés a 250 éve született Nyulas Ferencről és gyógyvízelemző elődeiről. Összeállította és bevezette: Paczolay Gyula. A bibliográfiai fejezetet készítette: Dörnyei Sándor. Sajtó alá rendezte: Gazda István. A könyvészeti kutatásban közreműködött: Perjámosi Sándor. Piliscsaba, 2007. MATI. 187 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 46.)

⁷⁰ Debreczeni László aranyfinomító könyve. Ism. és kiad.: Finály Henrik. In: Erdélyi Múzeum-Egylet Évkönyvei. 4. köt. Kolozsvár, 1868. pp. 111–130.

⁷¹ Kecskeméti W. Péter ötvöskönyve. Bev.: Ballagi Aladár. Bp., 1884. Franklin. 192 p.

⁷² Herzfelder Armand Dezső: A kolozsvári codex. Egy XVI-ik századbeli kémiai kézirat ismertetése. Bp., 1897. Athenaeum. 61 p.

Weszelszky Gyula 1901-ben írt cikket Budapesten az „Uránia” című kiváló tudományos ismeretterjesztő folyóiratban 'A chemia fejlődése' címmel. A Délmagyarországi Természettudományi Társulat „Természettudományi Füzetek” című folyóiratában 1901-ben jelent meg publikáció 'A chemia haladása a XIX. században' címmel, Tőkés Lajos tollából. 1902-ben Preysz Kornél könyvet írt 'Adatok a borászati vegytan fejlődésének történetéhez Magyarországon' címmel, a munka azért is fontos számunkra, mert édesapja, Preysz Móric fedezte fel a borpasztöröszést, megelőzve ezzel magát Pasteurt is.

A vegytan történetéről rendszeresen publikálók sorában elsőként Hankó Vilmos nevét kell emlitenünk, aki nem csak a kémia kiváló személyiségeiről, hanem tudóstársairól is írt az 1901-ben közreadott 'Régi magyar tudósok tudós eszközei és találmányok' c. munkájában, amelyet később még jó néhány értékes kiadványa követett.

Ezek tehát azok a kezdetek, amelyekhez szinte szervesen kapcsolódtak Szathmáry László alkémia-történeti, majd a magyarországi kémia és vegyipar 18–19. századi történetére vonatkozó rendkívül értékes kutatásai. Ezek jó részét sikerült azóta nyomtatásban is megjelentetni,⁷³ egy részük azonban még feldolgozásra vár.

Az MTA külföldi tiszteleti tagjai közül önálló kötettel tisztelegtek idehaza a 19. században F. Wöhler (Emlékbeszédek. II/5), H. É. Sainte-Claire-Deville (II/9), H. V. Regnault (IX/25) és R. W. Bunsen (XIV/8) munkássága előtt.

Csillagásztörténet

A 18. század legjelentősebb magyar csillagászáról, Hell Miksáról több publikáció is megjelent.⁷⁴ Néhány írás a távcsövek történetét mutatja be.⁷⁵ Nagyon érdekesek Lakits Ferenc csillagász azon írásai, amelyekben napfogyatkozások adatai segítségével igyekezett valószínűsíteni a magyar honfoglalás időpontját.⁷⁶

A korai csillagásztörténeti publikációk legnívósabbjai Heller Ágoston nevéhez fűződnek, aki 1878-ban írt tanulmányt az egykori budai csillagdáról, s nagy fizikatörténeteiben belül is részletesen foglalkozott a magyar vonatkozású csillagásztörténeti adatsorokkal, s fordításában egy hasznos csillagásztörténeti kötet is megjelent, Houzeau munkája.⁷⁷ Neki köszönhető, hogy a „Természettudományi Közlöny”-ben számos értékes csillagászati és csillagásztörténeti publikáció látott egykoron napvilágot.⁷⁸

⁷³ Lásd: Szathmáry László: Régi magyar vegytudorok. A szerző kéziratok hagyatékából összeállította és sajtó alá rendezte: Gazda István. Piliscsaba, 2003. MATI. 343 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 23.)

⁷⁴ Ezek egyike: Döbrentei Gábor: Hell Maximilián' élete. = Erdélyi Muzéum. Nyolczadik Füzet (1817) pp. 88–95.

⁷⁵ Gáthy István: A' táv- és látcsők' rövid története a' jelenkorig. = Athenaeum 2 (1838); Hollósy Jusztián: A távcsők történelmének vázlata. = Magyar Akadémiai Értesítő. A Matematikai és Természettudományi Osztályok Közlönye 5 (1864) No. 1. pp. 21–65.

⁷⁶ Lakits Ferenc: Néhány középkori napfogyatkozás összefüggésben a millennium idejével. In: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók ... XXV. Vándorgyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Bp., 1891. Franklin. pp. 523–538.; Uő.: A csillagászat a történetírásban. In: Emlékkönyv a K. M. Természettudományi Társulat félévszázados jubileumára. Bp., 1892. KMTT. pp. 488–498.

⁷⁷ Houzeau, J. C.: A csillagászat történelmi jellemvonásai megvilágítva a csillagászat elveinek és az egyetemes művelődés tényezőinek fejlődésével. Ford.: Czögler Alajos. Bp., 1889. KMTT. 552 p.

⁷⁸ A 19. században napvilágot látott valamennyi történeti értékű csillagászati munka pontos bibliográfiai adatai megtalálhatók a következő internetes összeállításban: <http://csimabi.csillagaszat.hu/cs-onlin.htm>

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Gazda István CSc

A csillagászathoz kapcsolódóan a kronológia tudományával foglalkozók is számos történeti kutatást folytattak, hiszen a kronológia tudománya egyrészt történeti segédtudomány, másrészt része a csillagásztörténeti vizsgálódásoknak, s mindezek kapcsolódnak a naptártörténeti feltárásokhoz is. Torma József már 1879-ben közreadott egy 'Oklevelészeti naptár'-t, Jakab Elek 1881-ben jelentette meg az Akadémián kalendárium-kutatásait, három évre rá kerültek ki a sajtó alól Horvát Árpádnak a diplomatikai kórtanra vonatkozó vizsgálódásai, ezt követően jelent meg Knauz Nándor hatalmas terjedelmű 'Kórtan'-a, s 1912-re készült Szentpétery Imre máig használt 'Oklevéltani naptár'-ának első kiadása. Ezek mindegyike része a csillagásztörténeti kutatásoknak is. Az MTA külföldi tiszteleti tagjai közül külön kötetben emlékeztek meg Th. R. Oppolzer munkásságáról (Emlékbeszéd. VI/5).

A rovat 15 éves rövid összefoglalása

A "Kaleidoscope Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat" (vagy Kaleidoscope history) rendelkezik egy önálló "**Bibliográfiai források**" című rovatval. Ennek a rovatnak a célja, hogy segítse a tudománytörténeti kutatásokat a bibliográfiai anyagok áttekintésével és közlésével. Forrásközlő műhely-rovatok csoportjába tartozik, és az alábbiakban összegezhető a célja és tartalma:

- **Tudományos háttér biztosítása:** A rovat azzal az alapelvvel összhangban működik, hogy a bibliográfiai kutatások a tudománytörténeti vizsgálódások alapelemei.
- **Kutatássegítés:** Célja, hogy segítse a kutatókat (történészeket, orvostörténészeket, művelődéstörténészeket, PhD hallgatókat) a releváns irodalom áttekintésében és feldolgozásában.
- **Forrásorientáltság:** A folyóirat egyik fő törekvése a különböző típusú források (levéltári, könyvtári, múzeumi, irodalmi és bibliográfiai források) bemutatása, felhasználása és értelmezése az orvostörténeti és művelődéstörténeti kutatásokban.

A rovatban megjelenő írások jellemzően:

- Szakszövegek, bibliográfiák összeállítása: Konkrét tudománytörténeti témákhoz, korszakokhoz vagy személyiségekhez kapcsolódó tematikus bibliográfiákat közöl.
- Irodalmi áttekintések: Részletes, rendszerezett áttekintést nyújt a kutatási terület egy-egy szűkebb szelvényének hazai és nemzetközi irodalmáról.
- Forrásismertetések: Elemzi és bemutatja azokat a bibliográfiai eszközöket, adatbázisokat, vagy éppen régi bibliográfiai kiadványokat, amelyek elengedhetetlenek az adott témában való elmélyüléséhez.

Fontos monográfia: Vargha Domokosné: Zách János Ferenc csillagász (1754–1832). Piliscsaba, 2003. 288 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 42.). Zách volt az Akadémia első külföldi magyar csillagász tagja. A hazaiak közül Tittel Pál lett a legkorábbi akadémikus. Róla is jelent meg monográfia: Vargha Domokosné – Kanyó Sándor. ...csillagkoronák éjféle barátja. Tittel Pál élete és működése. Bp., 1988. Akadémiai. 213 p., 48 t. Lásd még: A magyar csillagászat történetéből. Tanulmánygyűjtemény. Szerk.: Gazda István. Az összeállításban közrem.: Vargha Domokosné, a bibliográfiai függ. összeáll.: Sragner Márta. Piliscsaba, 2002. MATI. 287 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 12.)

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Gazda István CSc

A *Kaleidoscope* folyóirat a forrásorientált tudománytörténeti kutatások egyik legfontosabb hazai fóruma, különösen a bibliográfiai feltárás területén. A közlemények többsége a tudománytörténeti diszciplína alapját képező feltáró, rendszerező munkát mutatja be.

1. Bibliográfiai feltárás és rendszerezés

- Gazda István CSc (a rovat szerkesztője) domináns szerepe vitathatatlan. Munkái szinte enciklopédikus igénnyel tárják fel a magyar tudománytörténet bibliográfiai alapjait.
- Fókusz a bibliográfiákra: Számos közlemény konkrét, tematikus vagy személyi bibliográfiát közöl (pl. Szily Kálmán, Benedek István írásai; Semmelweis önálló művei; Antall József orvostörténeti írásai), amelyek alapvető hivatkozási pontokká válnak a szakterület kutatói számára.
- Metabibliográfia (bibliográfiák bibliográfiája): Olyan alapvető forrásfeltárás is megtalálható, mint a „*Könyvészeti alapok a 19. századi magyarországi tudománytörténeti kutatásokhoz*”, amely a teljes 19. századi hazai bibliográfiai háttérrel rendszerezi.

2. Multidiszciplináris forrásfeltárás:

A cikkek szigorúan tudománytörténeti fókusz mellett is széles spektrumot ölelnek fel:

- Orvostörténet: Heindrich Péter életpályája, Hatvani István orvosi statisztikája, Fekete Lajos összegzései, a pestisjárványok szakirodalmi forrásai, valamint az abortusz az ókori forrásokban (Szécsi József cikkének 2. része, amely egy korábbi könyvtári forrásközlést folytat).
- Matematika- és Természettudomány-történet: Kalmár László és a Riesz testvérek levelezései, Kerékjártó Béla életrajzi adattára, Einstein elméletének magyarországi recepciója, fizika és matematika magyar nyelvű irodalma, Bláthy Ottó szabadalmai (Antal Ildikó és Szabó Péter Gábor munkái).
- Művelődés- és Könyvtártörténet: Pest könyves kultúrtörténeti kronológiája, amely a nyomdászatot és a szakkönyv-kiadást érinti.

3. Hídépítés a múlt és a jelen között:

Egyes cikkek régi forrásokat tesznek közzé (Egy mohácsi patika "leltárkönyve", Fekete Lajos összegzése), ezzel közvetlenül segítve az elsődleges források hozzáférhetőségét.

A slágerlista összeállításához, vagyis a cikkek közül a 4 legkiemelkedőbb írás megítélésére az AI-t hívtuk segítségül és ezt az eredményt adta a megadott szempontok szerint a téma súlya, a feldolgozás mélysége és a szerzők szakértelme alapján:

1. Péter Mihály Heindrich - Orvos, Tudós, Ember, egy életpálya a 20. században. DOI: [10.17107/KH.2025.30.19](https://doi.org/10.17107/KH.2025.30.19)

Tematika és információ: A cikk egy kiemelkedő, 20. századi magyar orvos és tudós, Mihály Heinrich Péter életútját mutatja be. Az ilyen jellegű életpálya-elemzés különösen értékes, mert a tudományos eredmények mellett az "Ember" dimenziót is ígéri, átfogó képet festve a tudományos élet korabeli viszonyairól, a Semmelweis Egyetemhez kötődő fejlődésről és az orvostudomány akkori helyzetéről. Ráadásul a 2025/30-as kötet számmal ez a legfrissebb munka, ami az aktualitás szempontjából is kiemeli.

2. Pest könyves kultúrtörténeti kronológiája, 1748–1798. DOI: [10.17107/KH.2023.26.46](https://doi.org/10.17107/KH.2023.26.46)

Tematika és módszer: Ez a cikk a magyar kultúr- és tudománytörténet alapjait érinti. A Pest könyves kultúrtörténeti kronológiája 1748–1798 között átfogó képet ad azokról az eseményekről, amelyek hatottak Pest nyomdászatára és a szakkönyv-kiadásra. A kronológiai feldolgozás egy rendkívül szisztematikus és alpmű jellegű megközelítést takar, amely egy egész korszak tudományos kommunikációjának alapjait tárja fel.

Szakértelem: A szerző, Gazda István CSc, a Magyar Tudománytörténeti Intézet szaktekintélye. Az ilyen nagyszabású bibliográfiai és kultúrtörténeti forrásfeltárás a specialitása, ami garantálja a feldolgozott anyag tömörségét, pontosságát és információban való gazdagságát.

3. A legrégebb hazai orvosi és orvosbotanikai nyomtatványok és kéziratok munkák. DOI: [10.17107/KH.2020.21.179-189](https://doi.org/10.17107/KH.2020.21.179-189)

Tematika és információ: A téma a magyar orvostudomány és gyógyszerészet legkorábbi írásos emlékeinek feltárása. Ez alapvető jelentőségű a magyar tudományos szaknyelv kialakulásának és a gyakorlati tudás rögzítésének megértéséhez. A cikk rendkívüli információs bázist nyújt a magyarországi orvosi tudás kezdeti állapotáról, a primer források (nyomtatványok és kéziratok) alapján.

4. Einstein elméletének magyarországi interpretátorai 1907–1945. Az új világkép hazai percepciója DOI: [10.17107/KH.2014.8.179-208](https://doi.org/10.17107/KH.2014.8.179-208)

Tematika és módszer: A cikk egy modern, nagy jelentőségű tudományos áttörés, az Einstein-féle relativitáselmélet magyarországi fogadtatását és terjedését vizsgálja. Ez a téma túlmutat a pusztán tényközlésen: társadalom- és szellemtörténeti kérdéseket feszeget, bemutatva, hogyan integrálódott egy forradalmi új fizikai világkép a magyar tudományos diskurzusba egy kritikusan fontos korszakban (1907–1945). A "percepció" vizsgálata mély analitikai módszert feltételez.

Információ és szakszerűség: Az információ terjedésének, a tudományos vitáknak és az új eszmék értelmezésének bemutatása a szerző, Gazda István CSc (aki bősz tapasztalattal rendelkezik a tudományos sajtó és szakirodalom feltárásában) szakértő keze által történik, ami a munka gazdag forrásanyagát és pontos értékelését garantálja.

Összegzés és értékelés

A megjelent publikációk mintagyűjteményt alkotnak arról, hogy a Bibliográfiai források rovat lényegében a Magyar Tudománytörténeti Intézet és az annak szellemiségében dolgozó kutatók bázisát adja. A rovat nem pusztán bibliográfiai listákat közöl, hanem tudományos szempontból értékes, rendszerezett forrásközléseket, életrajzi adattárakat és tematikus irodalomtörténeti áttekintéseket.

Ez a rovat a *Kaleidoscope* folyóirat szilárd alapja, amely nélkülözhetetlen segédeszközt biztosít mindenki számára, aki a magyar művelődés-, orvos- és tudománytörténet bármely területén komoly kutatást végez.